

POSTANOWIENIE

Dnia 21 czerwca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Oktawian Nawrot (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Sadowski

Magdalena Maria Wiszniewska (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z wniosku G. Z.,

z udziałem S. Z., C. Z., następców prawnych J. M. B. – I. M. G., M. S., następców prawnych S. K. W. – H. S. i następców prawnych R. W. – D. W., J. E. O., następców prawnych M. F. M. – I. M., H. M. L., A. Z. F., T. M., następców prawnych W. Z. M. – S. M., P. M.,

o stwierdzenie nabycia spadku po A. B.,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych w dniu 21 czerwca 2022 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Rzecznika Praw Obywatelskich od postanowienia Sądu Rejonowego w W. z 20 lutego 2001 r., sygn. I Ns (...),

uchyla zaskarżone postanowienie w całości i umarza postępowanie w sprawie.

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w W. Wydział I Cywilny postanowieniem z dnia 22 sierpnia 1979 r., w sprawie o sygn. I Ns II (...), zainicjowanej wnioskiem M. F. M., toczącej się z udziałem S. K. W., J. M. B., G. W. Z. o stwierdzenie nabycia spadku po A. B., stwierdził, że: spadek po A. B., córce P. i L., zmarłej dnia 4 września 1977 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W., na podstawie ustawy nabyły dzieci: M. F. M., S. K. W., J. M. B., G. W. Z. każde po ¼ części spadku. Postanowienie to nie zostało zaskarżone i jest prawomocne (k. 18-18 *verte* akt sprawy).

G. Z. 29 września 2000 r. wniosła do Sądu Rejonowego w W. wniosek o przeprowadzenie postępowania spadkowego dotyczącego sprawy GN/GWO/(...) – działki nr 154 obręb (...) położonej w W. ul. O. gm. W. stanowiącej spadek po A. B. (k. 2 akt sprawy). Postanowieniem z 20 lutego 2001 r. Sąd Rejonowy w W., w sprawie o sygn. I Ns (...) z wniosku G. Z. z udziałem M. M. i innych o stwierdzenie nabycia spadku po A. B., stwierdził, że spadek po A. B. z domu K., zmarłej 4 września 1977 r. w W., ostatnio stale zamieszkałej w W. przy ulicy O. na podstawie ustawy nabyły dzieci: G. W. Z. z domu B., J. M. B. z domu M., S. K. W. z domu M., M. F. M. i wnuk W. Z. M. po 1/5 części spadku każde z nich (k 35 akt sprawy). Postanowienie to nie zostało zaskarżone i jest prawomocne.

Skargą nadzwyczajną z dnia 28 stycznia 2021 r. skierowaną do Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, Rzecznik Praw Obywatelskich na podstawie art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz.U. 2020, poz. 627, dalej: Rzecznik, RPO) w zw. z art. 115 § 1 i § 1a i art. 89 § 1 *in principio* ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. 2019, poz. 825, dalej: u.SN), z uwagi na konieczność zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, zaskarżył w całości postanowienie Sądu Rejonowego w W. (obecnie Sąd Rejonowy w W.) z 20 lutego 2001 r., w sprawie o sygn. I Ns (...).

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 2 u.SN zaskarżonemu orzeczeniu Rzecznik Praw Obywatelskich zarzucił rażące naruszenie prawa procesowego poprzez niewłaściwe zastosowanie art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia, wobec zakwalifikowania wniosku G. Z. jako wniosku o stwierdzenie spadku, dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., skutkujące wydaniem rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej A. B., pomimo iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana postanowieniem tego samego Sądu 22 sierpnia 1979 r. (I Ns II 1871/79).

Niezależnie od powyższego, stosownie do art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, skarżący zarzucił naruszenie konstytucyjnej zasady zaufania do państwa oraz zasady bezpieczeństwa prawnego wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP oraz konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1

i 2 Konstytucji RP, jak i konstytucyjnego prawa do sądu, wyrażonego w ramach art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, z uwagi na wydanie drugiego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po A. B. odmiennie rozstrzygającego kwestię dziedziczenia. W ocenie RPO, został stworzony stan niepewności prawnej, w ramach którego uczestnicy postępowań nie mogą legitymować się jednoznacznym i niebudzącym wątpliwości potwierdzeniem nabycia uprawnień spadkowych, co skutkuje pozbawieniem ich możliwości skutecznej realizacji uprawnień majątkowych nabytych na podstawie dziedziczenia.

Zdaniem Rzecznika, w świetle powyższych zarzutów – rozwiniętych w uzasadnieniu skargi nadzwyczajnej – samo jej złożenie w niniejszej sprawie pozostaje konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (art. 89 § 1 *in principio* u.SN). Wydanie kolejnego postanowienia w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku po tej samej osobie, pomimo, iż sprawa o tym samym przedmiocie została już wcześniej prawomocnie rozpoznana, stanowi przejaw rażącej wadliwości prawnej, zaistniałej w procesie sądowego stosowania prawa, która ze względu na konieczność ochrony porządku prawnego i przywrócenia ładu w stosunkach między spadkobiercami zmarłej A. B. uzasadnia odstępstwo od zasady stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych.

W oparciu o tak skonstruowane zarzuty, na podstawie art. 398¹⁹ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN, Rzecznik Praw Obywatelskich wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia i odrzucenie wniosku G. Z. który wpłynął do Sądu 29 września 2000 r. ewentualnie na podstawie art. 91 § 1 u.SN wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia w całości i umorzenie postępowania z wniosku G. Z.

Ponadto skarżący z uwagi na fakt, że wszyscy spadkobiercy A. B. już nie żyją, a także niektórzy z ich następców prawnych, będących uczestnikami w postępowaniu o sygn. I Ns (...), podniósł, że niezbędne stało się określenie aktualnego kręgu uczestników postępowania z niniejszej skargi, z uwzględnieniem następców prawnych zmarłych osób. Mając powyższe na uwadze w miejsce zmarłej J. M. B. jej spadkobiercami są wnuczki: I. M. G., *de domo* B. i M. S.; w miejsce zmarłej S. K. W. spadkobiercami są H. S. i R. W. (obecnie nieżyjący). Z

uwagi na śmierć R. W. do kręgu uczestników przedmiotowego postępowania należeć powinny jego następczynie prawne, tj. żona i córka: D. W. i J. E. O.. Odnośnie do pozostałych spadkobierców, Rzecznik uwzględnił krąg uczestników wskazany przez I. M. G. w piśmie z 30 lipca 2020 r. (k. 12), z którego wynika, że następcami prawnymi zmarłych uczestników są odpowiednio: w miejsce zmarłej wnioskodawczyni G. W. Z. jej synowie: S. Z. i C. Z.; w miejsce zmarłego M. F. M. (po którym według oświadczenia I. G. nie przeprowadzono dotąd postępowania spadkowego) jego żona i dzieci: I. M., H. M. L., A. Z. F. i T. K. M.; w miejsce zmarłego W. Z. M. (po którym według oświadczeniem I. G. nie przeprowadzono dotąd postępowania spadkowego) jego córki: S. M. i P. M.. Tym samym Rzecznik wniósł o dopuszczenie i przeprowadzenie dowodów z dokumentów dołączonych do skargi.

Sąd Najwyższy zwrócił się do Sądu Rejonowego w W. o sporządzenie uzasadnienia orzeczenia zaskarżonego skargą nadzwyczajną, stosownie do treści art. 92 u.SN (k. 31), zaś Sąd Rejonowy w W. uzasadnienie postanowienia z 20 lutego 2001 r., I Ns (...), przekazał do Sądu Najwyższego (k. 33, 35-38).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga nadzwyczajna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia służącym eliminowaniu z obrotu wadliwych, naruszających zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości, orzeczeń sądowych dotyczących konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19). Konsekwentnie rolą przeprowadzanej przez Sąd Najwyższy kontroli nadzwyczajnej nie jest eliminowanie z obrotu wszelkich wadliwych orzeczeń, a jedynie tych, które godzą w podstawy umowy społecznej będącej fundamentem demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a zatem dotyczą określonego kształtu relacji pomiędzy jednostką a władzą publiczną (przedmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego) lub godności upodmiotowionej jednostki (podmiotowa strona zasady demokratycznego państwa prawnego). Jednocześnie należy mieć na uwadze, że Sąd Najwyższy

dokonując na potrzeby kontroli nadzwyczajnej interpretacji treści przywołanej w art. 89 § 1 u.SN zasady, bezpośrednio wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP, uwzględnić musi wszystkie jej elementy, tj.: zasadę państwa demokratycznego, zasadę państwa prawnego i zasadę państwa sprawiedliwego. Nie chodzi przy tym o proste połączenie trzech wskazanych zasad elementarnych i objętych nimi wartości, bowiem na konotację tych ostatnich wpływać będzie kontekst interpretacyjny wynikający z konieczności uwzględnienia i zapewnienia koherencji pomiędzy wartościami wynikającymi ze wszystkich trzech zasad elementarnych. Zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej posiada więc oryginalną treść normatywną. Oznacza to, że jej treść *in abstracto* nie może być redukowana wyłącznie do określonej zasady elementarnej, lecz każdorazowo musi uwzględniać jej holistyczny charakter. Nie stoi to, jednakże na przeszkodzie temu, że *in concreto* wnoszący skargę nadzwyczajną może wyróżnić określoną zasadę elementarną, czy też zasadę pochodną wywodzoną z którejś ze wskazanych zasad elementarnych, w szczególności chronioną przez nią wartość, jednakże musi mieć na uwadze, iż na jej treść oddziałują pozostałe zasady elementarne.

Zważyć ponadto należy, że cel skargi nadzwyczajnej, jakim jest wyeliminowanie z obrotu wadliwego orzeczenia może zostać zrealizowany wyłącznie w przypadku zaistnienia jednej z trzech przesłanek szczegółowych wskazanych w art. 89 § 1 u.SN. Podmiot wnoszący skargę musi więc wykazać zaistnienie przynajmniej jednego z uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Zaistnienie tego rodzaju uchybienia potwierdza wadliwość zaskarżonego wyroku, a jednocześnie otwiera drogę do badania czy wadliwość ta powinna być usunięta z uwagi na naruszenie zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Samo zatem zaistnienie przesłanki szczegółowej wskazanej w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN nie przesądza o konieczności wyeliminowania z obrotu wadliwego orzeczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2020 r., I NSNc 48/19). Wskazać w tym miejscu bowiem należy, że stabilność oraz prawomocność orzeczeń sądowych, a także kształtowanych przez nie stosunków prawnych również jest zasadą konstytucyjną, wywodzoną z prawa do sądu (art. 45 § 1 w zw. z art. 2 Konstytucji RP),

zaś odstępianie od niej powinno być podyktowane wyjątkowymi względami. Konsekwentnie stwierdzone uchybienia muszą być na tyle poważne, by wzgląd na całokształt zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji RP nakazywał ingerencję w powagę rzeczy osądzonej (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 2/20). Ten punkt widzenia potwierdzał wielokrotnie Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPCz) podkreślając, że prawo do rzetelnego procesu musi być interpretowane w świetle zasady rządów prawa, będącej wspólnym dziedzictwem państw – stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 ze zm.). Jednym z fundamentalnych aspektów rządów prawa pozostaje zaś zasada pewności prawnej, która przewiduje wymóg, by tam, gdzie sądy ostatecznie rozstrzygnęły jakąś kwestię, ich orzeczenie – co do zasady – nie było kwestionowane (zob. np. wyroki ETPCz: z 28 października 1999 r. w sprawie *Brumărescu przeciwko Rumunii*, skarga nr 28342/95, § 61; z 24 lipca 2003 r. w sprawie *Ryabykh przeciwko Rosji*, skarga nr 52854/99, § 52; z 6 października 2011 r. w sprawie *Agrokompleks przeciwko Ukrainie*, skarga nr 23465/03, § 148).

Skarga nadzwyczajna wniesiona przez Rzecznika Praw Obywatelskich jest w sposób oczywisty zasadna.

Należy podzielić zarzut rażącego naruszenia prawa procesowego, polegającego na niewłaściwym zastosowaniu art. 669 w zw. z art. 677 § 1 k.p.c., w następstwie pominięcia, wobec zakwalifikowania wniosku G. Z. z 29 września 2000 r. jako wniosku o stwierdzenie nabycia spadku po A. B., dyspozycji art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., i wydanie rozstrzygnięcia o stwierdzeniu nabycia spadku po zmarłej A. B., pomimo że ten sam Sąd wydał już prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Istnienie prawomocnego orzeczenia tego samego Sądu, dotyczącego tej samej sprawy, stało na przeszkodzie orzekaniu po raz wtóry o stwierdzeniu nabycia spadku po A. B.. Na skutek tego doszło do sytuacji, w której o tym samym przedmiocie postępowania (spadku po A. B.) rozstrzygają dwa prawomocne orzeczenia. Ze względu na zasadę powagi rzeczy osądzonej niedopuszczalne jest, aby w obrocie prawnym występowały dwa prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie.

Sąd Najwyższy każdorazowo weryfikuje czy uchylenie zaskarżonego orzeczenia będzie – w świetle całokształtu zasady wyrażonej w art. 2 Konstytucji RP – proporcjonalne względem oczywistego uchylenia ochrony przysługującej prawomocnym orzeczeniom sądów. Skoro kolejne postanowienie o nabyciu spadku wydane zostało z naruszeniem zasady ochrony powagi rzeczy osądzonej, jego uchylenie w rzeczywistości nie tylko nie uchybia tej zasadzie, ale ją afirmuje i w oczywisty sposób jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Konsekwentnie, należy również uznać, że poprzez wydanie zaskarżonego postanowienia doszło do naruszenia wywodzonych z art. 2 Konstytucji RP zasad: zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, jak też konstytucyjnego prawa do dziedziczenia, chronionego w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, oraz konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku, sąd ma obowiązek podejmowania działania z urzędu. Oznacza to, że sąd nie może poprzestać na tym, co zostanie zaoferowane przez uczestników postępowania, bowiem ocenić musi czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Sąd, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych (ewentualne istnienie testamentu i jego ważność) sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia, ustalić czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne i komu przypadło w drodze dziedziczenia (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 24 października 2001 r., III CZP 64/01, OSNC 2002, nr 5, poz. 61). W tym kontekście, po stronie sądu istnieje również obowiązek, aby ustalić na podstawie dostępnych instrumentów, w ramach odbieranego zapewnienia, czy wcześniej po tym samym spadkodawcy nie toczyło się już postępowanie o stwierdzenie nabycia praw do spadku.

Wydanie dwóch orzeczeń spadkowych w okolicznościach niniejszej sprawy godzi w konstytucyjną zasadę demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, a także w zasady z niej

wynikające, tj. zasadę zaufania do państwa i bezpieczeństwa prawnego, a także konstytucyjne prawo dziedziczenia i prawo do sądu. Prawo do sądu obejmuje także prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sprawy przez sąd (zob. postanowienie TK z 16 marca 1999 r., SK 19/98). W sytuacji, kiedy na skutek rażącego naruszenia prawa wydane zostają dwa orzeczenia spadkowe, uprawnione jest twierdzenie, że w sprawie nie może być mowy o uzyskaniu przez uczestników postępowania spadkowego wiążącego stanowiska sądu, a powstała sytuacja tworzy stan niepewności prawnej, w ramach którego spadkobiercy nie uzyskują jednoznacznego potwierdzenia uprawnień spadkowych, w czym w sposób oczywisty przejawia się naruszenie konstytucyjnego prawa do sądu. Uzyskanie stwierdzenia nabycia spadku jest również niezbędne m.in. w postępowaniach wieczystoksięgowych i administracyjnych, zasadnie zatem podniesiono w skardze nadzwyczajnej, że w przypadku funkcjonowania w obrocie prawnym dwóch odmiennych postanowień sądu o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie „gwarantowana na gruncie Konstytucji ochrona prawna staje się iluzoryczna, bowiem instytucja stwierdzenia nabycia spadku w takiej sytuacji nie może zrealizować przypisanych jej systemowo celów” (k. 9).

W związku z tym, że substratem zaskarżenia jest postanowienie Sądu Rejonowego w W. z 20 lutego 2001 r. wydane w sprawie pod sygn. I Ns (...), dotyczące stwierdzenia nabycia spadku po A. B., którego wydanie było niedopuszczalne ze względu na uprzednie uprawomocnienie się postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku po tym samym spadkodawcy A. B., jedyne rozstrzygnięcie jakie może zapaść w sprawie to rozstrzygnięcie formalne, eliminujące wadliwe orzeczenie z obrotu prawnego.

Odnosząc się natomiast do wniosku skargi o odrzucenie wniosku G. Z. dotyczącego żądania stwierdzenia nabycia spadku po A. B. (błędnie zakwalifikowanego przez Sąd), stwierdzić należy, że o ile kolejne postępowanie w przedmiocie nabycia spadku po tej samej osobie jest niedopuszczalne na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 *in fine* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., i dlatego zakwestionowane przez Rzecznika Praw Obywatelskich postanowienie podlega uchyleniu, o tyle postępowanie podlega umorzeniu ze względu na dyspozycję art. 91 § 1 u.SN, który inaczej niż w postępowaniu wywołanym skargą kasacyjną w

sprawie cywilnej (art. 398¹⁹ k.p.c.), nie przewiduje możliwości odrzucenia wniosku (pozwu) przez Sąd Najwyższy z powodu przeszkody, która występowała już w chwili złożenia wniosku (pozwu). Przywołany przepis art. 91 § 1 u.SN stanowi podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia w całości lub w części i stosownie do wyniku postępowania orzeczenia co do istoty sprawy, przekazania sprawy do ponownego rozpoznania albo umorzenia postępowania. Odrzucając pozew lub wniosek sąd odmawia merytorycznego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy z uwagi na brak dodatknych przesłanek procesowych lub występowanie przeszkód procesowych, dlatego też nie może być w tym przypadku mowy o orzekaniu co do istoty sprawy (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z: 26 marca 2019 r., I NSNc 1/19; 2 grudnia 2020 r., I NSNc 102/20).

Sąd Najwyższy miał na względzie charakter zaskarżonego postanowienia oraz art. 89 § 4 *in fine* u.SN wskazujący, że nawet w przypadku wystąpienia nieodwracalnych skutków prawnych, w szczególności upływu 5 lat od wydania orzeczenia, Sąd Najwyższy wydaje orzeczenie, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN, jeżeli przemawiają za tym zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji. W sprawie niniejszej nie doszło do wystąpienia „nieodwracalnych skutków prawnych” postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które ma charakter deklaratoryjny, sam fakt nabycia praw do spadku ma miejsce już w chwili otwarcia spadku, a zatem w chwili śmierci spadkodawcy.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 91 § 1 u.SN, orzekł jak w sentencji postanowienia.